

Vapstens sameby

En beskrivning av samebyns förutsättningar, markanvändning och renskötsel.

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund

Samerna har sedan mycket lång tid tillbaka varit bosatta i det som nu kallas renskötselområdet, ca 1/3 av Sveriges yta, motsvarande ca 150 000 kvadratkilometer. I historiskt perspektiv är den s.k. jordbrukskolonisationen i området en ung företeelse. Under denna tid, kanske ett par hundra år, har konkurrensen om markens nyttjande av naturliga skäl ökat i takt med befolkningsökningen i inlandet. Konkurrensen mellan samernas livsform och rennäringens markanvändning och motstående intressen såsom jord- och skogsbruk, vattenkraftsutbyggnader, turism etc. har medfört att en redovisning av rennäringens markanvändningsintressen blivit allt viktigare att ta fram.

Vid olika sammanhang har riksdagen uttalat vikten av att den samiska kulturen ges möjlighet att fortleva och utvecklas. Rennäringen, som är en av de viktigaste kulturbärarna, måste därför ges förutsättningar att behålla de betesmarker som är nödvändiga för näringens bedrivande.

I samband med den fysiska riksplaneringen gjorde statens planverk år 1975 en kartläggning av renskötselns markanvändning. Från och med 1986 avsattes medel för samebyarnas utvecklingsplanering i statsbudgeten. Medlen fördelades via dåvarande Lantbruksstyrelsen till rennäringenshetererna vid lantbruksnämnderna i de tre nordligaste länen. Markanvändningsredovisningen ingår som en del i denna utvecklingsplanering och ansvaret för dem ligger nu på Länsstyrelsen.

År 1987 tillkom naturresurslagen (1987:12) och plan- och bygglagen (1987:10) där direkta krav ställs på redovisning av olika markanvändningsintressen. Detta gäller även rennäringen. Avsikten var bl a att markanvändningsredovisningarna skulle tjäna som underlag i den kommunala planering som skulle ske mot bakgrund av bestämmelserna i naturresurslagen och plan- och bygglagen. Markanvändningsredovisningarna skall också vara ett underlag vid bedömning av frågor som bl a rör konkurrensen mellan rennäringen och skogsbruket m.fl andra intressen. Rennäringen har även ett betydande eget intresse att redovisa sin markanvändning. Inte minst när konkurrerande intressen gör anspråk på renbetesmark. År 1998 ersatte Miljöbalken (1998:808) bl.a Naturresurslagen. Bestämmelserna om redovisning av markanvändningsintresse upptogs oförändrade i Miljöbalken.

1.2 Syfte och målsättning

Syftet med denna markanvändningsredovisning är att redovisa samebyns markanvändning under renskötselåret. Den skall visa vilka mark- och vattenområden samebyn behöver för att kunna bedriva renskötsel på dess marker.

Redovisningen ska främst kunna användas i samebyns samråd med motstående markanvändningsintressen. Ett annat mål är att den ska användas som ett underlag för

kommunala och statliga myndigheters planering och att den i detta sammanhang skall vara beslutsförberedande.

Redovisningen är inte en plan utan ska istället ses som en utgångspunkt för en pågående process där uppgifterna revideras efter de förändringar av markanvändningen som sker med tiden.

1.3 Redovisningsmetod

Markanvändningsredovisningarna för samebyarna i Västerbotten har framställts av Länsstyrelsen i samarbete med respektive sameby.

Redovisningen skall ses som ett genomsnittsförlopp eller ett normalår för rensköteln där avvikelser snarare är regel än undantag. Avvikelser i väder- och betesförhållanden ger olika förutsättningar varje år. Därtill kommer de förändrade betesmöjligheterna som följer av en fortgående förändring av markanvändningen från olika andra intressenters sida.

1.4 Redovisningens disposition

Markanvändningsredovisningen har lagts upp enligt följande:

Det inledande kapitlet beskriver bakgrund och syfte med redovisningen. Även metodiken för redovisningens framtagande beskrivs.

Det andra kapitlet innehåller allmänna uppgifter om rennäringen samt en redogörelse för de lagar och överenskommelser som finns för näringen - rennärlingslagstiftningen och renbeteskonventionen mellan Sverige och Norge. Samebyn som organisation beskrivs liksom de olika betesområdenas benämningar och lagstadgade tidsbundenhet till olika geografiska områden. Rennäringens riksintressestatus enligt Miljöbalken förklaras. Kapitlet avslutas med en allmän beskrivning av renskötelsns olika årstider och vad som är kännetecknande för dem.

Kapitel tre innehåller uppgifter om samebyn. Gränserna för dess betesområden, byns storlek medlemsmässigt samt renantalet genom tiden. Här ges också exempel på samebyns näringsmässiga utvecklingsambitioner via de möjligheter som finns inom området. Markanvändningsredovisningen visar vad som sker i rensköteln och hur marken används på olika platser under ett renskötelsår. Dessa årstidsland återfinns i markanvändningskartan. I kapitlet ges också förklaringar till olika begrepp som används i texten och kartan.

Fjärde kapitlet redogör för de konkurrerande markanvändningsintressen som finns inom samebyns mark. Beskrivningen avslutas i kapitel fem genom att förutsättningarna för samebyns framtida markanvändning redovisas.

2. ALLMÄNT OM RENNÄRINGEN

2.1 Inledning

Renskötseln är en arealkrävande och extensiv näring i behov av stora betesarealer. Varje betesområde har egenskaper som gör det värdefullt under olika perioder på året. De kan därför inte ersätta varandra. Eftersom renens egenskaper gör den beroende av speciella beten olika tider på året, vandrar den i ett mer eller mindre bestämt mönster i de olika betesområdena. Renskötseln är känslig för påverkan av naturförhållanden som väderlek, temperatur, vind, snö- och isförhållanden etc.

Renskötselområdet omfattar ca 1/3 av Sveriges yta. Rennäringen lever sida vid sida med andra näringar och former av markutnyttjande. Det är då ofrånkomligt att konkurrens om marken och dess resurser uppstår mellan rennäringen och andra intressen. En grundläggande förutsättning för rennäringsens fortlevnad är dock att samernas rätt att begagna sig av mark och vatten till underhåll för sig och sina renar respekteras av andra.

2.2 Lagstiftning

Renskötsel får bedrivas på statlig, kommunal och enskild mark. De rättigheter som tillkommer samerna har i rennäringslagen (1971:437, omtryckt 1993:36) fått den sammanfattande beteckningen renskötselrätt. Renskötselrätten beskrivs i lagstiftningen som en rätt för samer att begagna mark och vatten till underhåll för sig och sina renar. I renskötselrätten ingår bl.a. rätt till renbete, jakt och fiske samt rätt att ta skog till bränsle och byggnadsvirke för husbehov samt för slöjdvirke. Renskötsel får sålunda bedrivas på alla marker inom renskötselområdet på de tider som rennäringslagen föreskriver. Det betyder att markägarna har sin äganderätt som markägare och samerna har sin renskötselrätt på samma mark.

Rennäringslagen har till uppgift att reglera bruksrätten men är inte upphovet till rätten. Rätten återgår på en ursprunglig samisk rätt (urminnes hävd) till markerna som på civilrättslig grund är skyddad i grundlagen. Samernas rättigheter till markerna grundar sig inte på upplåtelse eller på myndighetsbeslut och är sålunda ingen förmån som staten gett samerna.

I rennäringsförordningen (1993:383) finns tillämpningsföreskrifter till rennäringslagen.

2.3 Sameby

Begreppet sameby betyder dels en indelning i ett geografiskt område och dels en administrativ och ekonomisk sammanslutning. Samebyn består av ett antal rennäringsföretag av varierande storlek och antal där familjemedlemmar ingår. Samebyn är en juridisk person som kan föra sin egen talan inför t.ex. domstol.

2.4 Betesområden

Samebyarnas betesområden ovanför odlingsgränsen kallas åretruntmarker. Där bedrivs renskötsel hela året. Västerbottens samebyars administrativa gränser ovan odlingsgränsen är fastställda enligt länsstyrelsens kungörelse om byordning den 25 maj 1946.

Samebyarnas betesrätt omfattar all mark ner till lappmarksgränsen både enligt hävd och gällande lagstiftning - rennärlingslagen. Nedanför lappmarksgränsen bygger betesutnyttjandet på sedvanerätt. Med hänsyn till olika jordbruksintressen har betestiden på de enskilda markerna nedanför odlingsgränsen begränsats till vinterperioden från 1 oktober - 30 april. Markerna nedanför odlingsgränsen har den sammanfattande beteckningen vinterbetesmarker.

2.5 Renbeteskonventionen mellan Sverige och Norge

Renskötsel har bedrivits i gränstrakterna mellan Sverige och Norge långt innan det fanns någon riksgräns mellan länderna. Nuvarande bestämmelser om svenska och norska samers rätt till renbete i respektive land regleras i Lag (1972:114) med anledning av konventionen den 9 februari 1972 mellan Sverige och Norge. Lagen trädde i kraft 1 maj 1972 och gäller t o m 30 april 2005. Inför en ny renbeteskonvention sker nya förhandlingar mellan staterna. Enligt konventionen har de flesta samebyarna sommarbete på norsk sida.

2.6 Rennärlingen som riksintresse

Med tillkomsten av naturresurslagen år 1987 fick rennärlingens viktigaste områden ställning som riksintressen. Bestämmelserna finns numera införda i Miljöbalken.

I 3 kap 5 § Miljöbalken anges att:

Mark- och vattenområden som har betydelse för rennärlingen skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra rennärlingens bedrivande. Områden som är av riksintresse för rennärlingen skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.

I förarbetena till naturresurslagen framhöll föredragande statsråd att

Rennärlingen är en förutsättning för den samiska kulturen. Riksdagen har i olika sammanhang uttalat att den samiska kulturens fortlevnad måste garanteras. Detta innebär att det måste finnas grundläggande förutsättningar för rennärlingen inom i princip varje sameby, nämligen en säker tillgång till sådana områden inom både åretruntmarkerna och vinterbetesmarkerna som har avgörande betydelse för möjligheterna att bedriva renskötsel. Det kan gälla bl.a. flyttningsleder. Särskilt sådana avsnitt där på grund av terränghinder m.m. alternativa framkomstvägar saknas. Det kan också gälla viktiga kalvningsland och områden med särskilt goda betesförhållanden. De viktigaste delarna av renskötselmarkerna bör därför ges ett särskilt starkt skydd i naturresurslagen mot exploatering. Som påpekas i promemorian är det därvid av största betydelse att beakta de funktionella samband som måste finnas mellan olika delområden för att renskötsel skall vara möjlig och samekulturens fortbestånd därmed garanteras. (Prop 1985/86:3 s 57-58)

Områden som kan få status som riksintressen är t.ex.;

- * flyttvägar,
- * rastbeten,
- * samlingsplatser,
- * svåra passager,
- * speciella betesområden, t ex i vinterbeteslandet,
- * kalvningsområden,
- * områden kring anläggningar (slakt-, kalvmärknings- och skiljningshagar),
- * etc.

Dessa områden är fasta och kan markeras på karta. Eftersom rennäringen inte är ett objekt som skall skyddas, utan en verksamhet vars delområden är beroende av varandra, kan även vissa funktionella samband få status som riksintressen.

De riksintresseområden som är aktuella för samebyn beskrivs inte i denna redovisning utan finns i en särskild skrift. Där redovisas separat men skall, för att få god läsbarhet och förståelse för sambanden, läsas tillsammans med markanvändningsredovisningen med tillhörande kartmaterial.

2.7 Allmän beskrivning av renskötselårets årstider

Rennäringens årscykel brukar normalt delas in i åtta årstider med början på våren då vajorna föder sina kalvar.

Vår (april - maj)

Under maj månad sker kalvningen. Vajorna söker sig till bestämda kalvningsplatser år från år där terrängen är småkuperad och skyddad från vind. Dessa platser finns oftast på sydsluttningar där barfläckar fort tinar fram och där tillgången på bete är gott. De olika kalvningslanden är vid denna period oerhört känsliga för yttre störningar som t.ex. skoterkörning och hundspann. Bevakning sker för att vajorna skall få den ro som behövs för att kunna ta hand om sin kalv.

Renflyttning kan fortfarande pågå i början av denna period. Även bevakning sker så att inte renarna vänder tillbaka ner till skogslandet igen. Betet vid denna period är en blandning av lavar, fjolårets rester av gräs, örter och löv samt tillskott av färsk grönska.

Försommar (juni)

Försommaren är behaglig för renen. Nu får den beta i lugn och ro fram till den tid då mygg och värme infinner sig. Renen betar då i björkskog, på myrmarker och vid bäckdrag där grönskan kommer tidigare än på kalfjället. För renskötarna är detta tiden för nybyggnad och reparationer av arbetshagar, byggnader m.m.

Högsommar (juni - juli)

Renarna har nu spritt sig över olika kalfjällsområden för bete och för att komma undan insekter som kommer med värmen. Under främst juli månad sker kalvmärkningen. Samling av renarna inför kalvmärkningen börjar dels med hjälpmedel som helikopter och motorcyklar och dels till fots. Arbetet med samlingarna kan ta många dagar i anspråk varje gång beroende på väderlek och vindriktning. Samebyarna brukar ha flera kalvmärkningsgården på olika platser och dessa används vid olika tidpunkter beroende på vart renarna samlats ifrån. Även andra platser som uddar och näs kan användas som

naturliga kalvmärkningsplatser. Dessutom kan mobila kalvmärkningshagar sättas upp på snöfläckar dit renarna söker sig för skydd mot värme och insekter. Grannsamebyarnas kalvmärkningar bevakas också eftersom renarna kan ha sammanblandats till fjälls.

Själva samlingsarbetet är en arbetskrävande del och olika störningsmoment som lösspringande hundar och närgångna turister kan spoliera flera dagars arbete genom att skrämja renhjorden så att den skingras. Även indrivningen av renhjorden till kalvmärkningshagen är en känslig del och det är viktigt att området får vara fritt från vandringsleder, rastplatser och övernattningsstugor för turister.

Sensommar (augusti)

Denna tid är normalt en lugnare period då kalvmärkningarna avslutas och renskötarna får tid över för fiske och bärplockning. Renen drar sig ner till fjällskogs- och myrmarker för att beta gräs, örter och framför allt svamp. Eftersom renen nu bytt päls och är korthårig är den känslig för kyla och är därför i behov av skog för att finna lä och skydd mot oväder.

Höst (september - oktober)

Den traditionella sarvslakten är koncentrerad till början av september. Den måste företas innan brunstperioden börjar omkring den 20 september. Eftersom renarna spritt sig efter kalvmärkningen och sarvarna betat för sig själva krävs stora arbetsinsatser både vad gäller tekniska som personella resurser för att hinna samla ihop och driva in renarna i slakthagarna. Dessutom kan älgjakt och småviltjakt, som sammanfaller med sarvslakten, innebära störningar i samlingsarbetet. Under renens brunstperiod får renägarna själva mera tid att jaga älg.

Förvinter (november - december)

Denna period kan sägas börja när snön kommit och sjöar och vattendrag frusit. Grönbetet har försämrats och renen har gradvis övergått till lavbete. Betet på myrarna är ett viktigt tillskott eftersom de innehåller växter som fortfarande är gröna som t.ex. sia (samlande namnet för kruståtel och fårsvingel) och dyfräken.

Nu börjar samebyarnas arbete med att samla ihop sina renar för slakt och skiljning till mindre vintergrupper. Anledningen till att renarna skiljs i vintergrupper är för att utnyttja vinterbetet så rationellt som möjligt. Därefter påbörjas flyttningen ner till vinterlandet. Flyttningen sker efter de på kartan markerade lederna. Biltransporter förekommer också i relativt stor utsträckning eftersom bl a skogsavverkningar och vattenregleringar gjort att renarna har svårt att finna bete och framkomlighet under flyttningen.

Flyttningen till fots ner till vinterlandet och upp till vår- och kalvningslanden är slitsam både för renar och renskötare. Därför är det viktigt att det finns tillgång till rastbeten efter flyttlederna för att naturligt kunna hålla kvar renarna både för bete och vila. Även utfodring kan krävas för att komplettera betet.

Vinter (januari - mars)

Vinterbetesmarkerna är mycket känsliga för ingrepp av olika slag och brukar därför betraktas som rennäringens "flaskhalsar". Även små ingrepp i en samebys vinterbetesområde kan få betydande konsekvenser för samebyns fortsatta verksamhet. Avgörande är att det finns sammanhängande lavmarker att tillgå och att dessa är tillfredsställande vad gäller tillgänglighet, storlek och betesro.

Nere på vinterlandet betar de olika vintergrupperna främst i barrskogsområdet. Betet består till största delen av olika marklavar. Eftersom vinterlandets betesområden oftast inte är sammanhängande utan sönderstyckade av diverse ingrepp, måste vintergrupperna röra sig inom ett relativt stort område, ofta över flera kommuner.

Vårvinter (april)

Under denna period, beroende på snöläge, betestillgång etc., påbörjas flyttningen tillbaka till vår- och kalvningslandet. Detta sker efter de på kartan markerade flyttlederna. Också under flyttningen upp spelar de olika rastbetena en betydande roll.

Vid denna period är det ofta mycket snö och då är områden mot solsidan - i exempelvis älvdalar och på sydsluttningar - viktiga eftersom det där blir barmark tidigt så att bete blir tillgängligt. Födan består fortfarande till största delen av olika lavar. Hänglavsbetet är nu ett nödvändigt bete beroende på att det ofta är skare och tjockt snötäcke vilket gör att renen får svårt att gräva efter föda.

2.8 Begreppsförklaringar och hänsynstaganden

I redovisningens textdel samt på kartorna där markanvändningen redovisas finns olika begrepp vars innebörd förklaras nedan:

Flyttlederna visar de flyttningar som företas med renhjordarna mellan olika betesområden vid de olika årstiderna. Flera alternativa flyttleder måste finnas att tillgå eftersom vädrets växlingar påverkar flyttningarna. I rennäringslagens 95 § finns bestämmelser som anger att flyttvägar inte får stängas av samt att man inte får skrämra, ofreda eller driva bort renar som uppehåller sig inom områden där renskötsel är tillåten.

Naturliga samlingsställen är områden dit renarna naturligt söker sig för bete och vila under en längre period. Dessa områden är speciella till sin topografi och är rika på olika typer av beten. Det är viktigt att dessa områden får vara befriade från intrång och störningar av olika slag eftersom de är värdefulla ur renskötselsynpunkt.

Rastbeten används under flyttning av renhjordar mellan olika betesområden. Dessa är betydelsefulla eftersom de ger renarna viktiga betes- och viloplatser under de påfrestande flyttningarna. Rastbeten används kontinuerligt varje år. *Se kartor samt bilaga 1.*

Svår passage är beteckning för särskilt känsliga genom- och överfarter där förutsättningarna för genomflyttning av en renhjord är begränsade. Exempel på svåra passager är vattendrag, järnväg, trafikerad väg och tät bebyggelse. Det är också viktigt att de områden som är i direkt anslutning före och efter en svår passage skyddas mot ingrepp eftersom dessa områden har avgörande betydelse för genomflyttningen. *Se kartor samt bilaga 2.*

Renvaktarstugor ägs av samebyn och är placerade på strategiska ställen inom samebyns renbetesområde. Stugorna används av renskötarna i det praktiska renskötselarbetet. *Se kartor samt bilaga 3.*

Arbetshagar är den samlande beteckningen för kalvmärknings-, slakt- och skiljningshagar. En del hagar används också för av- och pålastning av renar vid lastbilstransporter. Även tillfälliga hagar sätts upp vid behov. Indrivningszoner, närliggande betesmark samt beteshagar i anslutning till arbetshagarna skall så långt möjligt skyddas från störningar. *Se kartor samt bilaga 4.*

Hänglavsskog är ett viktigt betesförråd för renen. Detta visar sig på vårvintern när snön är riklig och hårt packad. Renen har då svårt att nå ner till markbetet. Särskilt viktig är hänglaven vid s.k. nödår då allt annat bete är låst, t ex av isbildning vid marken. I markanvändningskartan finns hänglavsskog utmarkerad enligt *Lantbruksstyrelsens inventering av hänglavsskog - Meddelanden 1984:4*.

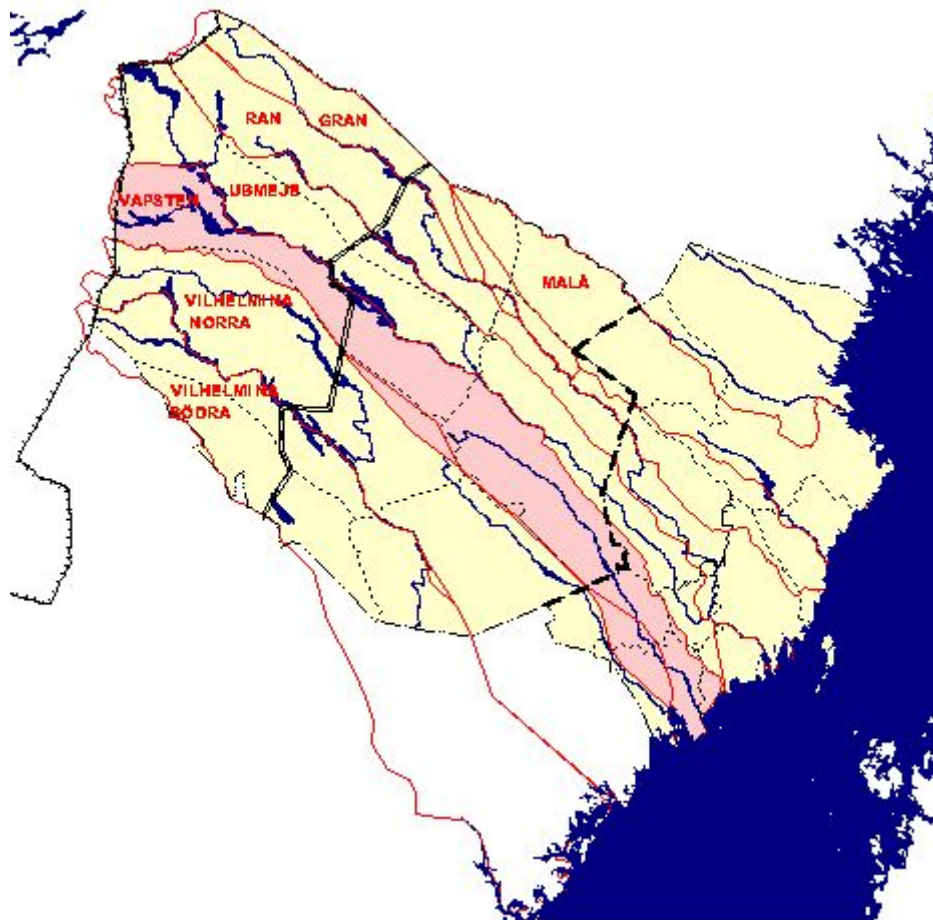
3. VAPSTENS SAMEBY

3.1 Allmän beskrivning

Vapstens sameby är den fjärde samebyn norrifrån räknat inom Västerbottens län.

Vapstens sameby har sina åretruntmarker ovan odlingsgränsen inom Storuman och Vilhelmina kommuner. Samebyns betesmarker nedan odlingsgränsen omfattar Lycksele, Vindeln, Bjurholm, Vännäs, Umeå och Nordmalings kommuner.

Med *åretruntmark* (d v s mark ovan odlingsgränsen) menas område där renskötsel bedrivs året om och *vinterbetesmarker* där renskötsel får bedrivas under tiden 1 oktober – 30 april.

Schematisk karta över Vapstens sameby och dess läge i förhållande till andra samebyar och kommunerna i Västerbottens län.

3.2 Gränser och betesområden

Gränserna ovan odlingsgränsen för Vapstens sameby redovisas i Länsstyrelsens kungörelse daterad den 25 maj 1946 enligt 1 § med följande lydelse:

Gränserna utgöra

i söder: sockengränsen mellan Tärna och Vilhelmina till Virisjaur's östra ände-Granån-Gransjön-N.Klitvallsbäcken-Dalsån-Grankullen-Skikkibäcken-sockengränsen mellan Stensele och Vilhelmina;
i väster: Riksgränsen;
i norr: Storuman-Umnässjön-Gardsjön-Gäutajaure-Laisan-Jovattenån-Övre Jovatt-net;
i öster: odlingsgränsen.

Under en provotid av tio år, från 1981-09-04, beslutade dåvarande Lantbruksnämnden en ny gränsdragning mot Vilhelmina Norra sameby vid avsnittet mellan Gransjön och N Klit-vallsbäcken. Sträckningen fastställdes till "...Gransjön-Rätsjöns södra sida-en linje från Rätsjöns sydöstra ände till en punkt i dalgången där Matsdalsån rinner upp-Dalsån...". Idag gäller återigen byagränsen från 1946.

Samebyns gränser nedan odlingsgränsen utgör följande sträckning:

I söder: Mellan Vapsten och Vilhelmina norra samebyar är gränserna ej fastställda. I detta område visar därför kartans färgton endast schematiskt var samebyns betesområde ligger och kan därför inte användas till att se var den exakta gränsen ligger.

I väster: odlingsgränsen.

I norr : 1996 fastställdes även gräns mellan Vapstens sameby och Umeje tjeälddie enligt följande sträckning: från odlingsgränsen efter Umeälven via Storuman till Bålforsens kraftstation tillika norska konventionsområdesgränsen väster om Lycksele, därifrån efter sydvästra konventionsgränsen till Bastuträsk enligt följande; Skovelträsket, Stortanträsket, Tuggenliden, Gäddträsk, Byssträsk, Byssjaträsket, Stor-Korbesjön, Åtmyrsjön, Satmyrsjön, efter vägen öster om Skivsjön till Bastuträsk. Därifrån österut till kommungräns mellan Vännäs och Bjurholm, söderut efter kommungränsen till väg 92, vidare efter vägen åt sydöst via Holmsjö, Nyland, Pengsjö, Björnlandsbäck till Björknäs, efter Hörnån till Hörnefors och Bottenviken.

3.3 Antal företag, medlemmar och högsta renantal.

Vapstens sameby har 8 st rennäringföretag och 24 medlemmar enligt 2001 års uppgifter.

Högsta renantal fastställdes inom Västerbotten år 1946. För Vapstens del 5000 renar (årskalvar ej inräknade). Uppdatering av högsta renantal har diskuterats sedan 1970- talet, men trots stora ansträngningar saknas fortfarande en någorlunda säker metod.

3.4 Driftsanläggningar och tekniska hjälpmedel

Samebyns anläggningar för den praktiska driften av renskötseln finns spridda över hela samebyns område. Renvaktarstugor, arbetshagar och slaktanläggningar redovisas i bilaga 3 och 4. Dessa är också markerade e i kartbilagan. Samebyns renstängsel inom byn liksom byskiljande stängsel återfinns i kartbilagan. Flyttleder, svåra passager etc. som finns på kartan beskrivs utförligare i kapitel 2.8.

Tekniska hjälpmedel som snöskoter började användas i renskötselarbetet på 60- talet. På 70- och -80 -talet kom helikopter, motorcykel och fyrhjuling. Den nya tekniken har förenklat och underlättat renskötselarbetet, men förorsakar också förslitningsskador som även drabbar unga renskötare.

3.5 Kombinationsnäringar

Jakt och fiske är en viktig del av renskötseln. Även andra näringssfång utvecklas som bi- eller kombinationsnäringar till renskötseln. Turism, renslakt och förädlingsverksamhet är exempel på detta.

3.6 En beskrivning av samebyns markanvändning och renskötsel

Rubrikerna nedan följer angivna områden på samebyns markanvändningskarta.

Vår- och försommarland

Efter uppflyttningen till vårlandet släpps renarna för bete. Vapsten har under senaste åren övergått med att flytta med lastbil från vinterbeteslandet direkt till vårbeteslandet p g a risker med svaga isar och svårigheter att flytta efter landsvägen, särskilt om älvar och bäckar hunnit gå upp. Övergången till lastbilstransport beror också på skogsbruket, som genom avverkning och olika markberedningsmetoder, orsakat brist på naturligt bete som nyttjats vid flyttning till fots. Avlastning sker oftast vid arbetshagarna i Bodefors samt Björkvik.

Kalvningen inleds ungefärligen under perioden 25 april - 30 maj.
Vapstens kalvningsområde sträcker sig från odlingsgränsen upp till norska gränsen.

Vår- försommar- samt sommarland

Under våren rör sig renen gärna längre västerut mot södra Storfjället. Området ger ett bra bete där renarna kan beta i lugn och ro under senvåren och försommaren.

Vår- försommar- samt sommarland, kalvningsland

Inför kalvningen har vajorna i god tid dragit sig till sina traditionella kalvningsplatser där de kan finna skydd och bete. Under högsommaren återfinns den mesta delen av renarna inom fjällområdet från norska gränsen och österut till Gardfjällsområdet. Samlingarna inför kalvmärkningen påbörjas normalt i början av juli månad. Samling sker inom hela detta område beroende på var renarna finns och vilket gärde som är lämpligt att samla till. Sommarbete finns även på norsk sida enligt renbeteskonventionen. Området är förvisso inte så stort men kan ändå sägas ha stor betydelse för samebyn. Under sommarens korta växtperiod ger detta område ett gräsbete som är värdefullt för renarna.

Sensommar-, höst- samt förvinterland

Kalvmärkningen avslutas normalt i mitten av augusti månad. Under denna tid betar renarna inom sensommar- och höstlandet. Vissa fjällområden blir hårt belastad under slutet av augusti när småviltjakten börjar, vilket gör att renarna då söker sig till lugnare områden. Östlig vind och hårt jakttryck gör att renarna drar österut och går nedanför odlingsgränsen. Vid västlig vind och störningar vandrar renarna västerut och mot norska gränsen. Under perioder när konventionsstängslet inte fungerar p.g.a. snö och hårda väderleksförhållanden är risken stor att renarna vandrar över på norsk sida. Arbetsinsatserna för att hålla renarna borta från otillåtet område är arbetskrävande och kostsamma för samebyn då man för att kunna samla renarna effektivt anlitar helikopterhjälp.

I början av september börjar samlingarna för höstslakten och pågår fram till den 20 september då brunstperioden börjar. Slakten sker i Abelvattnet och vid Atosstugan nära norska gränsen med hjälp av mobilt slakteri. Ibland förekommer även slakt vid Skäggvattnet där den mobila anläggningen används.

Samebyns älgjakt pågår i två perioder under september och oktober månad med uppehåll mellan den 25 september och 10 oktober. Älgjakt och fiske utgör en viktig binäring till renskötseln.

Förvinterland

Efter den 20 oktober eller beroende på väderleken börjar nedflyttningen till vinterbeteslandet. Från den 20 oktober har samebyn stora problem med att hålla kvar renarna så att de inte kommer för tidigt till vinterbetesområdena. Ju längre de kan hålla renarna kvar desto längre kan de spara på vinterbetet. Innan samebyn började flytta med lastbil betade sig renarna ned till vinterbetslandet. Samebyn var då tidigast framme i Örträskområdet först i januari - februari. Lyckas det, sparas 1 - 2 månader på vinterbetet. Samebyn lägger numera under senhösten ned stora arbetsinsatser och använder helikopterhjälp för att håll renarna kvar på fjället så länge som möjligt.

Vapsten samlar renarna vid Atostugan och Bodefors (Dikanäs) samt i Björkvik. Därefter sker lastbilstransport med avlastning nedanför Lycksele. Vapsten delar in sig i 2 - 3 grupper beroende på vinterbetesförhållandena.

Vinterbetesområdet sträcker sig från Lycksele till Järnäsudden beroende på väderlekssituationen och snökonsistensen.

Samebyns vinterbetesområde består mer av öde land, men detta medför också större spridning av renhjorden, då de lavrika hedarna är slut p.g.a. skogsavverkningar.

Vinterland

Vinterbetesområdena börjar från Bratten söder om Lycksele och går ända in i Nordmalings kommun. De olika vinterbetesgrupperna utnyttjar i första hand betet längs båda sidor om Öreälven, nedanför Bjurholm, samt betesområden inom Nordmalings kommun. Vilka områden som nyttjas och under vilken tid bestäms av betestillgång/åtkomlighet beroende på snötillgång, hårdhet mm. Även betesområden öster om E4 kan behöva nyttjas i vissa fall då betessituationen är särskilt vanskelig.

Samebyn är fortfarande drabbad av Tjernobylyolyckans följdverkningar med en del cesium kvar i lavmarkerna. Detta gör att det under vintern är nödvändigt med utfodring före slakt för att nå ner till godkända värden. Kontroll av cesiumvärdet sker av alla renar som utfodras innan de går till slakt. Utfodring av renar i större omfattning kan även ske vid dåliga betesvintrar vilket har blivit mer vanligt p g a det ostabila väderleksförhållandena. Töväder med efterföljande kyla gör att betet fläckvis blir låst p g a ett hårt istäckte mot marken. Renen kommer då inte åt renlav eller andra renbetesväxter.

4. Konkurrerande markanvändningsintressen

4.1 Skogsbruk

Inom Vapstens sameby bedrivs skogsbruk i stort sett över hela området upp till fjällen. Främst är det i vinterbetesmarkerna som avverkningar sker kontinuerligt från område till område. Vinterbetesmarkerna mellan odlingsgränsen och lappmarksgränsen är till stor del förstörda vilket har medfört att samebyn idag redan i början av vinterbetesperioden måste flytta renarna ner till lappmarksgränsen och neråt mot Bjurholms- och Nordmalingsområdet.

I skogsvårdslagen (1979:429) regleras skogsbrukets förhållande till rennäringen. Samråd skall ske enligt 20 § i lagen och enligt 24 § i förordningen. När tillstånd till avverkning inte får ges och om hänsyn till rennäringen regleras i lagens 21 §. Om hänsyn till rennäringen beskrivs också i lagens 31 § med vidhängande *Allmänna råd*.

Slutavverkning får flera olika effekter på renskötseln. Vegetationens sammansättning förändras då gräsväxter och lövträdsplantor slår ut bl a lavväxter. I och för sig blir tillväxten av kruståtel (sia) god och det är begärligt renbete under både sommaren, hösten och förvintern men det viktiga vinterbetet - laven - försvinner under lång tid framöver. På stora kalytor packas snön hårdare än på andra ställen och det gör det svårt för renen att gräva efter föda. Även under barmarkstiden kan det vara svårt att komma åt betet på grund av det skogsavfall som ligger kvar efter en avverkning. Slutavverkning på flyttvägar medför stora svårigheter för rensköterna att flytta samlat med renhjord över området. Även naturliga samlingsställen och rastbeten kan försvinna vilket minskar betes- och vilomöjligheterna för renen under den redan påfrestande flyttningen. Svårigheterna finns kvar under lång tid eftersom det är lika svårt att flytta samlat med en renhjord genom en tät ungskog.

Avverkning av hänglavsbarande skog är ytterligare ett problem. Hänglavsområdena återfinns oftast i höst- och vårbeteslanden. Under våren, då snöförhållandena gjort att markbetet inte är tillgängligt, utgör hänglaven det enda betet som finns till förfogande. Om det viktiga hänglavsbetet försvinner återstår stödutfodring. Detta innebär för samerna stora insatser både vad gäller ekonomiska och personella resurser. Då renen under dessa förhållanden dessutom ofta är i dålig kondition innebär detta att det är svårt att samla och hålla ihop en renhjord för utfodring.

Vid **röjning** lämnas avfall oftast kvar på marken. Framkomligheten och möjlighet till bete för renarna försvåras därför de närmast efterföljande åren.

Gallring är bättre om gallringsvirket tas tillvara. Det kan också underlätta för renen att finna bete och underlätta en flyttning.

Gödsling påverkar växtligheten så tillvida att om gödsling sker på lavmark minskar mängden lav till förmån för bärris och gräs. Eftersom renen har ett mycket gott luktsinne undviker den att beta på gödslade områden ännu flera år efter gödslingen. Det kan till och med vara svårt att flytta med en renhjord över ett nygödslat område. Så starkt sätter sig nämligen lukten från gödslingsämnet i marken.

Skogsbilvägarna medför betydande nackdelar. Dessa stycken sönder sammanhängande betesområden i mindre delar och det gör att renarna sprids över ett större område. Ofta går vägarna på torrare och lavrikare hedar vilket alltså innebär att lavbetesytor går åt. Vägarna skulle kunna vara till nytta för renskötseln transporter av olika slag, särskilt under vintern och våren. Då är de i allmänhet inte plogade. De vägar som är plogade följer renarna gärna

med en spridning till andra områden som följd. Dessutom riskerar de bli påkörda. Är vägarna plogade på våren är de i allmänhet också avstängda för trafik.

4.2 Turism

Den turistverksamhet som finns inom Vapstens sameby är av olika art under olika säsonger. Under våren ökar den okontrollerade skoteråkningen alltmer inom fjällområdet. Sportfisket har, förutom ökat antal fritidsfiskare, gett upphov till en allmän försämring av folks medvetande om hänsyn till rennäringen och naturmiljön. Detta ger upphov till omfattande störningar när renarna flyttar västerut till fjällen med början under april månad. Särskilt under helger ökar skoteråkningen ju längre våren lider med en markant ökning under en storhelg såsom påsk. En bättre kontroll på skoteråkningen skulle vara mycket värdefull, inte bara för rennäringens del utan även för naturen och fjällmiljön.

Under hösten har den fria småviltjakten gett upphov till att renarna flyttar till andra områden p g a ansamling av jägare till vissa områden eller att jägare kontinuerligt besöker ett fjällområde under en längre tidsperiod under hösten. Om ripjakten skulle börja efter 15 september skulle detta underlätta renskötselarbetet.

4.3 Bebyggelse – industrier

Allmänt sett är byggnads- och anläggningsarbeten störande för renskötseln när de förläggs vid eller på områden som renskötseln har ett kontinuerligt behov av. Intrång av detta slag är något som återkommer med jämna mellanrum eftersom detta är en fortgående verksamhet i samhället. Detta får dock inte expandera ut över renbetesmarken så att det medför ett direkt hinder för utövandet av renskötseln.

4.4 Vattenkraft

Vapstens sameby har drabbats hårt av vattenkraftsutbyggnader. I stort sett allt som går att reglera har också gjorts. Det är Abelvattnet, Bleriken, Björkvattnet, Gäuta, Ajaure, Gardiken, samt Umeälven. Reglering av sjöar och vattendrag medför alltid problem i form av onaturliga nivåförändringar sker under isperioden. För rennäringen försvåras tillvaron eftersom den bl a är beroende av framkomlighet mellan olika betesområden.

4.5 Tåktverksamhet

Inom samebyn finns en omfattande torvtåktverksamhet. Den som inneburit de största effekterna är den vid Norrheden söder om Storumans tätort. Den har tagit användbar mark från renskötseln men även dess läge har medfört svårigheter. Eftersom renarna har svårt att ta sig över de diken som torvtåkten ger upphov till tvingas de vandra norrut. Men där ligger Storbäcken och framför allt på våren är den svår att passera. P g a detta förhindras renarna att komma vidare västerut, något som i sin tur är ytterligare en orsak till att renar blir kvar i skogslandet.

4.6 Jordbruk

Inlandsjordbrukets expansion har upphört och medför således inga konflikter pga detta. Däremot har klagomålen på betande renar, särskilt i vissa områden inom vinterbeteslandet ökat. Även samebyn har ökat sin aktivitet vad gäller att åtgärda störningar av renar på åkermark.

Förteckning över rastbeten:

Områdena finns utmarkerade på kartan och redovisas här från väster till öster.

- * Öster om Gardvik
- * Vid Slussfors
- * Öster om Stenträsket
- * Holmträsket
- * Storholmen och Fäbodberget
- * Väster om Gaskeluokt
- * Söder om Näsvattnet
- * Frostberget och norr därom
- * Väster om Storumans tätort
- * Västra Tjeresten och Jåvanberget
- * Toskberget samt området nordväst bortom Hedmark och Paubäcken
- * Mellan Rusträsket, Mörträsket och Umeälven
- * Norr om Rusfors kraftstation
- * Brånaliden
- * Väster om Lycksele tätort (tillhör norskt konventionsområde)
- * Söder om Bratten
- * Öster och söder om Stor Armsjön
- * Nordost om Angsjön

Förteckning över svåra passager:

Områdena finns utmarkerade på kartan och redovisas här från väster till öster.

Arevattnet: Svår passage av vattendraget till Arevattsbleriken.

Vapstälven vid utloppet från Nedre Vapstsjön. Överflyttning av vattendraget.

Ropenbleriken: Passage av vattendraget mellan Ropenbleriken och Abelvattnet.

Bojtiken: Passage av Vapstälvens utlopp från Virisen.

Dalen mellan Virisfjället och Gebnafjället: Svåra naturförhållanden pga. terrängförhållanden.

Stormyrdalen: Skoterled.

Mellan Slätfjäll och Östra Björkvattsfjället: Branta sluttningar och svåra snöförhållanden.

Lill-Björkvattnet: Svår passage vid östra änden.

Rönnbäcken vid utloppet till Lill-Björkvattnet. Svåra terrängförhållanden.

Norr om Dikanäs: Svår passage vid hagen i Bodefors (Björkenäs).

Daikanbäcken: Svår passage, särskilt under vårflödet.

Söder om Storumans tätort och runt Skarvsjöby: Åtskilliga svåra passager, främst vid väg 45 och järnvägen (Inlandsbanan) samt runt Nybyggerland.

Söder om Blåvikssjön: Svår passage av E12.

Rusträsket. Svår passage förbi sjön.

Brånaliden: Väg 360.

Mellan Tallträsk och Bäverträsk: Väg 360 innebär en svår passage.

Norr och söder om byn Bratten: Väg 365 skapar två svåra passager.

Öreälvområdet från Brattfors kraftstation till Örträsket: Ett flertal svåra passager vid älven och intilliggande vägar.

Öster om Bjurholm, Braxele: Väg 92.

Mellan Hörnsjö och Nyåker: Väg och järnväg (stambanan) är en svår passage.

Öreälven nedströms (sydost om) Nyåker: Älven och vissa vägar

Öster och norr om Nordmalings samhälle: E4 och väg 353.

Väg 92 väster om Bjurholm.

Förteckning över renvaktarstugor:

Nr*	Läge eller namn	Anläggningsår	Huvudman	Anmärkningar
1	Sjarretjåkke		Vapsten	
2	Måsvattnet	1974	Länsstyrelsen	
3	Gårdsmarka, Risbecken		Länsstyrelsen	
4	Skalmajaure		Vapsten	
5	Arevattnet	1920, -79	Länsstyrelsen	
6				
7	Ropen	1973	Vapsten	
8	Rikkejaure	1961	Vapsten	
9	Arevattnet, Östra	1969	Vapsten	
10	Abelvattnet, Västra	1968	Vapsten	
11	Arefjäll		Vapsten	
12	Nedre Vapstsjön	1973	Vapsten	
13	Storledet	1969	Vapsten	
14	Abelvattnet, sundet		Vapsten	
15	Dålgotjakke	1966	Vapsten	
16	Skidträsk		Vapsten	
17	Abelvattsbleriken 1	1935	Vapsten	
18	Abelvattsbleriken 2	1980	Vapsten	
19	Abelvattnet Östra	1979	Vapsten	
20	Björkvik	1975	Vapsten	
21	Farroken	1952, -68	Vapsten	
22	Gilta, Gardfjäll	1970	Vapsten	
23	Brattiken	1927, -76	Vapsten	
24	Skäggvattnet	1978	Vapsten	
25	Bodefors		Vapsten	2 stugor
26				

* = Numret följer kartans numrering

Vapsten = Vapstens sameby

Länsstyrelsen = Länsstyrelsen i Västerbottens län.

Förteckning över arbetshagar:

Nr*	Läge eller namn	Anläggningsår	Huvudman	Anmärkingar
1	Sjarretjåkke	1969	Vapsten	
2	Elgsvatten	1978	Vapsten	
3	Atostugan	1982	Vapsten	
4	Sjarrejaure		Vapsten	
5	Västra Autjejaure		Vapsten	
6	Östra Autjejaure		Vapsten	
7	Ristjåkke	1984	Vapsten	
8	Guovtelesjaure		Vapsten	
9	Rikkejaure		Vapsten	2 hagar
10	Nairiken		Vapsten	
11	Arevattnet		Vapsten	
12	Arefjäll	1958	Vapsten	
13	Storledet	1960-talet	Vapsten	
14				
15				
16	Nedre Dolkojaure		Vapsten	
17	Övre Dolkojaure		Vapsten	
18	Skidträsk		Vapsten	
19	Snebacken	1980	Vapsten	
20	Geubnevardo	1960-talet	Vapsten	
21	Abelvattsbleriken	1974, -80	Vapsten	
22	Lövträsk		Vapsten	
23	Brocken		Vapsten	
24	Brackfjäll	1980	Vapsten	
25	Farroken		Vapsten	
26	Västra Gardfjäll		Vapsten	
27	Övre Haukanjaure	1976	Vapsten	
28	Fjällmyren	1978	Vapsten	
29	Bodefors	1978	Vapsten	Med bod
30	Skäggvattnet	1978	Vapsten	
31	Lobal	1980	Vapsten	
32	Kronkilen	1980	Vapsten	
33	Verksamheten	1980	Vapsten	
34	Simesgiele	1980	Vapsten	
35	Svartliden	1985	Vapsten	
36	Paubäcken	1985	Vapsten	
37	Örnträsk	1999	Vapsten	
38	Tallträsk	1985	Vapsten	
39	Kroksjö	1992	Vapsten	
40	Bratten	1978	Vapsten	Med bod
41	Vänjaurbäck	1990	Vapsten	
42	Lövås	1992	Vapsten	

Bilaga 4

43	Vänjaurträsk	1992	Vapsten	
44	Vargån		Vapsten	
45	Mörtsjön		Vapsten	
46	Sandsjön		Vapsten	
47	Stensvattnet	1992	Vapsten	
48	Stenberg	1992	Vapsten	
49	Brattfors	1990	Vapsten	

* = Numret följer kartans numrering

Vapsten = Vapstens sameby